

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het Juvenaat van de Broeders van Liefde te Etten-Leur

Eijkelboom, G.; Vermeer, G.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Cuypersbulletin

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Eijkelboom, G., & Vermeer, G. (2017). Het Juvenaat van de Broeders van Liefde te Etten-Leur. *Cuypersbulletin*, 22(4), 7-14.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

HET JUVENAAT VAN DE BROEDERS VAN LIEFDE TE ETTEN-LEUR / GERT EIJKELBOOM, GERRIT VERMEER

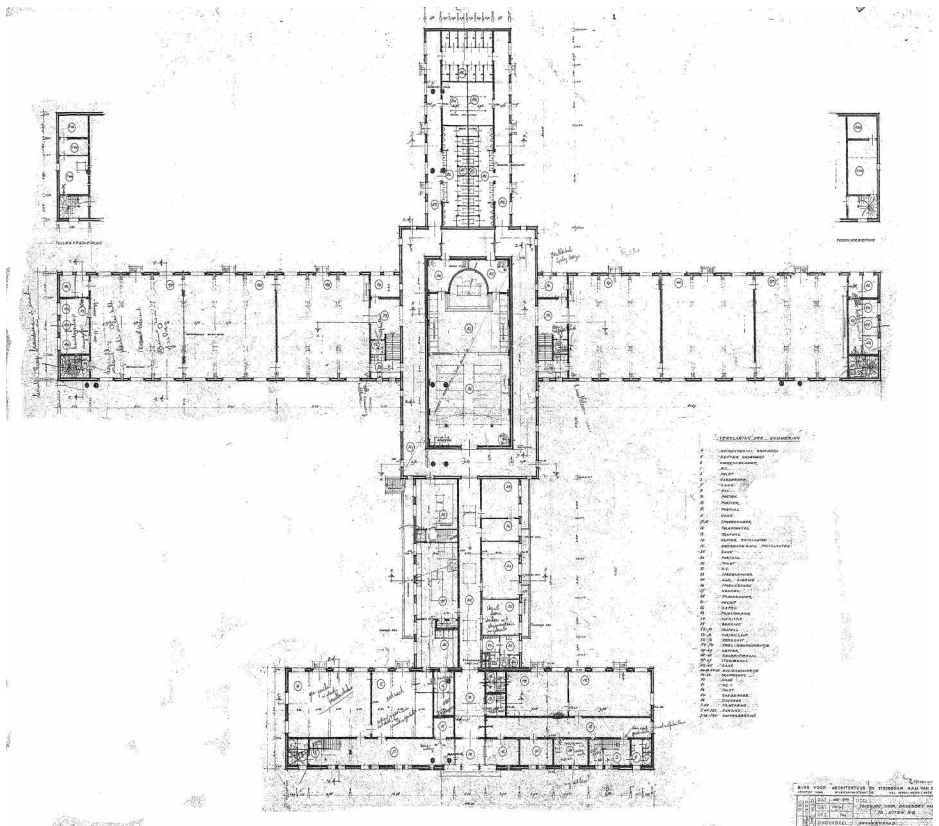
Twee jaar geleden bleek het in 1951 voltooide Juvenaat van architect Frans Mol uit Breda al monumentwaardig te zijn, maar de later aangebrachte kunststof kozijnen vormden destijds een beletsel voor de aanwijzing tot gemeentelijk monument. Recentelijk doemde voor het leegstaande complex een scenario op met sloop en vervangende nieuwbouw. De Adviescommissie Cultuurhistorische Bebouwing Etten-Leur en de Heemkundekring Jan uten Houte sprongen alsnog voor het complex in de bres. Het Cuypersgenootschap leverde daarbij een nieuwe, uitgebreide waardestelling en een van de insprekers op de zitting van de gemeenteraad op 4 december jongstleden. Uiteindelijk spraken de partijen zich unaniem uit voor de behoudoptie. Het Cuypersgenootschap stelde behalve historische en architectuurhistorische waarden van lokaal belang, ook een typologische waarde vast, die het lokale overstijgt. Voor het complex gloort weer hoop.

Architect Frans Mol in Etten-Leur

De architect van het Juvenaat werkte vooral binnen in Breda en in de omgeving daar-

Afb. 1. Voorgebouw met de entree. Foto auteurs.

van, waaronder in Etten-Leur. Hij had ook in Noord-Brabant zijn opleiding genoten. Na de lagere school ging Frans Henri Marie Mol (1910-1963), geboren en getogen in Breda, waarschijnlijk eerst naar de Ambachtschool. Hierna doorliep hij de driejarige Rijks-HBS aan de Nassastraat in Breda. Na de afronding van de Katholieke Leergangen in Tilburg volgde hij daar de opleiding Architectuur van de Academie voor Beeldende en Bouwende Kunsten. Mol was als zelfstandig architect vanaf 1930 tot aan zijn vroege dood, in 1963, vooral actief in Breda en daarbuiten ook in het westen van Noord-Brabant en een enkele keer in Zuid-Holland en Zeeland. Hij bouwde vrijwel alle denkbare gebouwentypes, van kerken tot villa's, openbare gebouwen, scholen en instellingen, maar ook straten met woningen en voerde hij restauraties uit. Daarnaast vermeldt zijn ongeveer 250 werken tellende oeuvre, dakkapellen en andere kleine bouwkundige ingrepen. Van zijn werken uit de periode van het interbellum zijn dertien

panden aangewezen als rijksmonument.¹

Vanaf 1940 kwam slechts een klein deel van zijn oeuvre tot stand in Etten en Leur (vanaf 1968 Etten-Leur geheten), maar voor de ontwikkeling van deze gemeente waren deze projecten van grote betekenis. In 1940 kreeg Frans Mol hier zijn eerste opdracht. Het betrof de bouw van het vakantiehuis De Koekoek op Koekoekstraat 3, in een bosje nabij de Zundertseweg voor zijn neef, de huisarts Chris Mol. Voor de bouw in boerenstijl met rieten dak gebruikte hij materiaal dat afkomstig was van door krijgshandelingen vernielde boerderijen. In 1953-1954 breidde Frans Mol 1 I. Erkens-Mol, *Frans Mol: een Bredase architect, 1910-1963*, Breda 2010.

Afb. 2. Plattegrond klooster en juvenaat, mei 1950.

het huisje uit voor gebruik als permanente woning.² Met deze eerste opdracht in Etten en Leur moet hij de aandacht hebben getrokken, want weldra volgden meer werken.

Wederopbouw

In 1941 wees het Regeeringscommissariaat voor den wederopbouw de architecten Mol

² Website Het Nieuwe Instituut, Projecten, onder Frans Henri Marie Mol: <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/projecten/?q=Frans%20Henri%20Marie%20Mol>; geraadpleegd 2 oktober 2017. Eveneens raadpleegbaar op de website van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

en M. van der Made aan om de vier door een bombardement op 12 mei 1940 verwoeste woningen met winkel of horecagelegenheid op de Markt in de woonkern Leur te herbouwen. Op de nummers 36, 38, 40 en 42 verzezen panden in traditionalistische stijl naar ontwerp van Mol. Daarnaast herstelde hij in 1940-1941 de woning op de Oude Bredaseweg 29, die in 1977 een ingrijpende verbouwing onderging. Vanaf 1946 voerde hij het eerste noodherstel uit voor de in de oorlog beschadigde kerktoeren van de Nederlands-hervormde kerk aan de Markt in Leur. In 1949-1950 was hij betrokken bij de restauratie van het eveneens in de oorlog beschadigde raadhuis uit 1776. Het brandspuithuisje naast het raadhuis (Markt 2) verbouwde hij in 1952-1953 tot Mariakapel.

In opdracht van de gemeente Etten en Leur ontwierp Mol tussen 1946 en 1948 een groot aantal arbeiderswoningen voor uitbreiding van de woonkernen Etten, Leur en Sint Willebrord, dat tot 1953 tot deze gemeente behoorde. De eerste (niet uitgevoerde) ontwerpen voor deze woningen dateren al uit het voorjaar van 1943. Na de oorlog tekende hij diverse woningtypen die wel op elkaar leken, maar in grootte en opzet verschilden. De eerste serie tekeningen kwam tot stand in 1946, de tweede in 1947. Overzichtsplatte-

Afb. 3. Voorgebouw vanuit het zuiden.

Foto auteurs.

gronden uit dat jaar vermelden: ‘Situatie 100 woningen Bouwplan 1947’.

Het Vincent van Goghplein vormde de kern van het uitbreidingsplan in de woonkern Etten. Rondom het plein verzezen woningen van Mol in de Schonckweg, de Dr. Mollerstraat, de Mgr. Poelstraat en de Van den Elsenstraat. Bij het ontwerp van Schonckweg 9-15, 10-20 en Vijfhuizenweg 21-27 in 1946-1948, was ook zijn compagnon J.J. Brugman betrokken. In de kern Leur verzezen arbeiderswoningen aan de Vijfhuizenweg en in de Kerkstraat en Kasteellaan. In Sint Willebrord kwamen in 1947 de woningen Pastoor Kroesstraat 5-38, 28-42 tot stand, die hij ook samen met J.J. Brugman ontwierp. De bouw van een derde reeks van 41 woningen startte in 1948: Schonckweg 17-21, Dr. Mollerstraat 29-35, Vincent van Goghplein 25-35 Stationsstraat 64-66, Poelsstraat 2-16, Kasteellaan 34-48, 35-41. In Sint Willebrord bouwde hij in deze reeks Pastoor Kroesstraat 10-16, 24-26. Op het Vincent van Goghplein bouwde Mol in 1949 tevens drie particuliere winkelpanden: een sigarenwinkel (nummer 14), een bakkerij (nummer 16) en een groentewinkel (nummer 20).

De gebouwen voor de Broeders van Liefde

In 1950 vestigde zich in de omgeving van de landbouwschool de Congregatie van de Broeders van Liefde. Sinds 1815 legde deze congregatie zich toe op de zorg voor geestesziekten. Vanaf 1894 zijn de broeders actief in Nederland. In 1907 startten zij een psychiatrische inrichting in Venray en in 1914 een tweede in Noordwijkerhout. Zij richtten vanaf 1924 in Nederland ook scholen op. Het provinciaal bestuur van de Congregatie van de Broeders van Liefde zocht sinds 1949, in een tijd dat het katholieke leven in Noord-Brabant op het culturele en maatschappelijke vlak nog een overheersende rol vervulde, naar een locatie voor een klooster met een zelfstandig juvenaat met mogelijkheden voor de oprichting van een ULO en een ambachtsschool. De broeders kwamen in contact met de pastoor van de Sint-Lambertusparochie in Etten, waarop de broeders in Etten en Leur in 1949 zeven hectare bouwgrond aankochten ten noorden van de spoorlijn. Kennelijk had de gemeente het idee hier een aantal onderwijsinstellingen te

Afb. 4. De kapel in het midden met rechts daarvan het verbingsdeel met het voorgebouw.

Foto auteurs.

concentreren. Vlak naast de door de broeders gekochte grond, op Edward Poppelaan 6, liet de gemeente in 1950 door Mol een Land- en Tuinbouwschool bouwen. In 1954 breidde hij de school uit en ontwierp hij hierbij tevens de directeurswoning op Edward Poppelaan 4.

De bouw van het complex startte in 1951. In augustus 1951 arriveerden achttien broeders in het klooster op Edward Poppelaan 12. Zij beheerden het bijbehorende juvenaat, waar aspiranten van de congregatie intern gingen om onderwijs te volgen. Aan het klooster voegde Mol een jaar later nog een bakkerij en een schuur toe. Mol leverde eveneens de ontwerpen voor de nabijgelegen ULO en de ambachtsschool van de broeders. In 1951 verrees de ULO aan de Don Boscolaan 2. Een uitbreiding volgde in 1960-1961. De meeste van de aanvankelijk 132 aspiranten van de congregatie genoten hier hun onderwijs, maar er kwamen ook wel leerlingen

uit de omgeving op af. De bouw van de ambachtsschool Don Bosco aan de Hoevenseweg startte in 1952. De school ging echter nog in september van dat jaar van start in noodlokalen. Op 10 september 1953 opende het nieuwe, definitieve, schoolgebouw zijn deuren. De meeste leerlingen op deze school kwamen uit de omgeving. Mol realiseerde ook de twee uitbreidingen van de ambachtsschool in 1956 en 1962. In de jaren zestig kwamen er steeds minder aspiranten naar het klooster en ontwikkelde het complex zich gaandeweg tot schippers- en later ook kermisinternaat. Als zodanig was het complex tot 2004 in gebruik. De twee scholen van de broeders gingen vanaf die tijd ieder hun eigen weg, totdat deze schoolgebouwen in 2009 werden gesloopt.³

Ruimtelijke opzet

Het klooster met juvenaat verrees op een ruim terrein. Er werd niet gekozen voor de traditionele kloosteropzet met drie panden en een kerk om een vierhoekige (carré) kloosterhof, omgeven door een al dan niet open 3 *Nederland en de Broeders van Liefde*, 2015.

Afb. 5. De kapel vanuit het zuidwesten.

Foto auteurs.

kruisgang voor het interne verkeer. Deze besloten opzet past bij een naar binnen gekeerde gemeenschap. Hier ontwierp Mol een bijna diametraal tegenovergestelde structuur: vanuit de rechthoekige kloosterkapel in het hart van het complex steken alle vleugels naar buiten, gelegen aan prachtig ingerichte tuinen en open naar de groene omgeving (afb. 2). Om te voorkomen dat de oostwest gerichte kapel het knooppunt zou vormen van al het verkeer, omgeeft een lagere ombouw met gangen deze ruimte.

Aan de westzijde sluit in het verlengde van de kapel een laag en tamelijk lang verbindingsdeel aan, gedekt met twee evenwijdig lopende zadeldaken (afb. 4). Aan de westzijde sluit een breed symmetrisch voorgebouw met een hoge begane grond, twee betrekkelijk lage verdiepingen en een kap op deze verbindingsgang aan (afb. 1, 3). Dit haaks op de gang geplaatste voorgebouw doet zich voor als een hoog massief scherm

tussen het entreegebied en de open tuinen erachter. In dit voorgebouw bevonden zich kantoren en kamers van de broeders. In deze vleugel bevindt zich ook de entree.

Verbonden aan de omgang rond de kerk en dwars daarop steken in de breedte van het terrein twee lange, identieke vleugels naar buiten van twee bouwlagen en een kap (afb. 7). Hierin bevonden zich vermoedelijk klaslokalen en op de zolder de slaapzalen van de aspiranten.

De vleugel die aansluit op de oostzijde van de kapel staat precies op de symmetrieas met de voorbouw, het verbindingsdeel en de kapel. Het oostelijke bouwdeel kenmerkt zich door een basilicale doorsnede, waarbij het hogere middendeel zich voordoet als een lichtbeuk. In deze vleugel bevond zich een gymzaal en vermoedelijk ook een eetzaal. Door de bijzondere ruimtelijke structuur, grenzen alle ruimten aan ruime tuinen die elk weer in verbinding stonden met de groene omgeving, doordat het perceel hier nergens begrensd wordt door bebouwing.

Afb. 6. Uiteinde van de noordvleugel.

Foto auteurs.

Traditionalisme en hiërarchie

In de eerste fase van de wederopbouwtijd na de Tweede Wereldoorlog kozen de meeste katholieke architecten in Noord-Brabant voor een vorm van traditionalisme, die aansloot op de lokale bouwwijzen en vanouds gebruikte materialen. Deze praktijk leidde tot het gebruik van eenvoudige, historiserende vormen en het gebruik van baksteen, veelal in kettingverband gemetseld, zoals ook in het klooster met juvenaat. Deze Brabantse architectuur stond dicht bij het werk van de Delftse hoogleraar M.J. Granpré Molière. Met hem hadden de Brabantse architecten ook een zekere voorliefde voor vroegchristelijke en romaanse elementen gemeen. Mol volgde in Den Bosch de cursus Kerkelijke Architectuur van de benedictijner monnik en architect Hans van der Laan. Binnen die opleiding vormde de beginselen van de Delftse school aanvankelijk het uitgangspunt.

Romaanse vormen zijn in het complex van Etten-Leur te vinden in de entree en in de kapel. De entree in de voorbouw bestaat uit open arcade met drie rondbogen in de voorgevel, met daaronder twee ronde zuilen met een kapiteel, dat veel weg heeft van een romaans dobbelsteenkapieteel (afb. 1). Aan weerszijden van de ingang bevinden zich in de tamelijk gesloten muur op de begane grond een aantal gekoppelde rondboogvenstertjes. Boven de ingang staat op het dak een open torentje met opnieuw rondbogen, bekroond door een bol. Op de kapel staat op het oostelijke uiteinde een klokkenmuur met rondboog. In de kapel staan rondom, tegen de muren, betonnen kolommen met daarop een betonnen architraaf (afb. 7). Daarboven bracht de architect halfronde boognissen aan. De kerkzaal ontvangt daglicht door de rechthoekige, maar op romaanse wijze gekoppelde, vensters. De basilicale dwarsdoorsnede van de oostvleugel valt eveneens op te vatten als een verwijzing naar de middeleeuwse kerkbouw.

Afb. 7. Interieur van de kapel gezien naar het oosten. Foto auteurs.

De verschillende venstervormen zijn aangebracht in een strak ritme. De vensters in de voorgevel van het voorgebouw ter hoogte van de twee verdiepingen vertonen brede, witte omlijstingen. Op de begane grond van de zuid- en de noordvleugel keren deze omlijstingen terug. Door de flauwe dakhelling van de met pannen belegde zadeldaken ontstonden er op de uiteinden van de kapel en het voorgebouw geveltoppen met de vorm van een klassiek fronton (afb. 3, 4, 5). Dit gegeven benadrukte Mol door in deze toppen een met het baksteen contrasterend wit veld aan te brengen. Het zadeldak van de zuid- en noordgevel eindigt met een dakschild (afb. 6). Op het oostelijke uiteinde van de oostvleugel bleef het witte veld eveneens achterwege.

Om de gevel lopen op verschillende plaatsen witte, horizontale lijsten, zoals boven de hoge begane grond van het voorgebouw en nog een veel hogere lijst met het karakter van

een hoofdstel onder de daklijst daarboven. Dezelfde hoge lijst keert terug op de zijgevels van de kapel. Onder de daklijsten van de zuid- en noordvleugel dwars op de kerk, bevinden zich eenvoudiger lijsten. In de basisscale oostvleugel bleven lijsten achterwege.

De toepassing van de witte onderdelen verleent de bakstenen gevels bijzondere accenten, overeenkomstig de hiërarchische rangorde van de bouwdelen en de vertrekken. De meest bijzondere verschijningsvorm heeft wel de kapel met de ombouwing. Deze ombouwing heeft een plat dak. Door het naar binnen springen van de hoeken van de kapel, doen de kopse gevels en de zijgevels zich voor als zelfstandige onderdelen die uit de hoofdvorm naar voren komen. De uiteinden van de noord- en zuidvleugel kregen een afwijkende vensterindeling, zodanig dat deze het karakter hebben van een uitgewerkte beëindiging.

Conclusie

Het complex speelde door zijn ligging aan de noordzijde van de spoorlijn een belangrijke rol in de uitbreidingsgeschiedenis van Etten-Leur. Het betreft een belangrijk werk in het naoorlogse oeuvre van de Brabantse architect Frans Mol, die een vooraanstaande rol speelde in de wederopbouwperiode

in Etten-Leur. Het klooster met juvenaat kwam tot stand in een periode dat de katholieke kerk nog een dominante rol vervulde in het maatschappelijke en culturele leven in Noord-Brabant.

Door zijn bijzondere ruimtelijke structuur met een open karakter, grenzend aan door de vleugels van elkaar gescheiden tuinen, betreft het een kloostercomplex met een bijzondere typologie. De ruimtelijke structuur vormt daarbij een aanwinst voor de omgeving, die mede aan de nog aanwezige, niet afgegrensde, tuinen haar groene karakter ontleent. De bijzondere typologie overstijgt het lokale belang.

De traditionalistische architectuur is typerend voor het in die tijd nagestreefde Brabantse karakter in de periode van de wederopbouw. De verwijzingen naar de romaanse bouwstijl zijn toegepast op subtielere wijze en passen in een hiërarchische rangorde, die Mol in de gevels markeerde door de toepassing van witte gevelelementen. Door de zorgvuldige en weloverwogen afwerking ontstond een architectonisch geheel van hoge kwaliteit.

De conclusie kan daarom niet anders luiden dat dit complex het behouden waard is.

WOONCOMPLEX GRAN VISTA, AMSTERDAM /

GERT EIJKELBOOM, GERRIT VERMEER

Verleden jaar overleed architect Th.A.P.C. (Dik) Tuynman, die in het begin van de jaren tachtig enkele stadsvernieuwingsprojecten bouwde. Zijn enige grote project betrof het wooncomplex Gran Vista. De Werkgroep Archief Dik Tuynman, die zijn archief ordende, schrok bij de ontdekking dat het wooncomplex een aantal gevoelige ingrepen staat te wachten. De opgangetjes en galerijen, die dreigen te verdwijnen, vormen juist een bij-

zondere kwaliteit. Het zou jammer zijn dat het woongebouw van woningcorporatie Ymere deze aantasting moet ondergaan, nog voordat het bescherming geniet als monument door een aanwijzing in het kader van 'post 1965', waarbinnen de gebouwen van na de Wederopbouw worden beoordeeld. Gran Vista van Tuynman, ontworpen in de jaren 1978-1981 en voltooid in 1984, komt daar in de bestaande toestand zeker voor in aanmerking.